

समकालीन मानवी हक्क

सपांदक
डॉ. रिता एम. धांडेकर

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

समकालीन मानवी हक्क

■ डॉ. रिता एम. धांडेकर

■ प्रथम आवृत्ती - १० डिसेंबर २०२१

© प्रकाशक व संपादक

■ प्रकाशक

आधार पब्लिकेशन, अमरावती.

हनुमान मंदिराजवळ, पाठ्यपुस्तक मंडळा समोर,

वि.म.वि. कॉलेज मागे, अमरावती

मो. ९५९५५६०२७८

email- aadharpublication@gmail.com

■ मुखपृष्ठ संकल्पना

विलास पवार

सरिता ग्राफिक्स, अमरावती

■ अक्षरजुळवणी

सरिता ग्राफिक्स,

कठोरा रोड, अमरावती

■ Price : 200/-

ISBN-978-93-91305-56-7

सुचना:- सदर अंकामध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखास, संपादक, प्रकाशक, मालक, मुद्रक जबाबदार राहणार नाही. या अंकामध्ये प्रकाशित झालेले लेख लेखकाचे त्यांचे वैयक्तिक मत आहे.

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	लेख	लेखक	पु.क्र.
1	महिला सुरक्षा एवं महिला अधिकार डॉ.(श्रीमती) शक्ति जैन		1
2	भारत में मानवाधिकार की स्थिती डॉ. किशोर बी. वासनिक		15
3	भारतीय लोकतंत्र में मौलिक अधिकारों का महत्व डॉ. कृष्णा सोलंकी		23
4	महात्मा गांधी व मानवाधिकार डॉ. डी.एन.प्रसाद		27
5	महिलाओं के कानुनी अधिकार प्रा.कविता आर. किर्दक		33
6	महिलांची सुरक्षा व मानवाधिकार डॉ.मीनाक्षी कुबडे		38
7	भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार : एक चिकित्सक अध्ययन डॉ.सुभाष दौलतराव उपाते		45
8	भारतीय स्त्रीवर्गाचे हक्क व मानवाधिकार प्रा.डॉ. एन. आर. वर्मा		56
9	मानवी हक्क आणि सामाजिक न्याय : एक समाजशास्त्रीय मुल्यमापन प्रा.डॉ.नाजूकराम बनकर		63
10	स्त्रीवाद आणि सामाजिक समानता प्रा.डॉ.सौ. मंगल एकनाथ डोंगरे		68
11	आदिवासी समाज आणि मनाव अधिकार डॉ. रमेश बलभीम जाधवर		75
12	मानवी हक्क : न्यायालयीन प्रक्रिया एक चिंतन प्रा.डॉ. राठोड एस.जी.		83
13	भारतीय राज्यघटना व मानवाधिकार प्रा.डॉ. संजय एम. अवधुत		87

PRINCIPAL
 Adarsh Arts & Commerce College,
 Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार :

एक चिकित्सक अध्ययन

डॉ. सुभाष दौलतराव उपाते

सहयोगी प्राध्यापक राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख आदर्श कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, देसाईगंज (वडसा), जि. गडचिरोली

Email ID : subhashupate05@gmail.com

सारांश :

१० डिसेंबर १९४८ रोजी जागतीक संघटनेने मानवी हक्काची सनद पारीत केली.^१ व यामधुन जगभरातील माणसांमध्ये प्रतिष्ठा प्राप्त जीवन जगण्याचे आश्वासक वातावरणाला बळ दिले. त्यामुळे हा दिवस जागतीक संदर्भात ऐतिहासिक आहे. सनदेतील कलम १ ते ३० ज्ञानार्जन केल्यास मानवी हक्कांच्या परिधाने अचंबित अर्थात मानवी हक्कांच्या कक्षांचा विस्तार विस्तृत आणि सखोल असा आहे. सनदेच्या निर्मितीत व पुढाकारात अमेरिकन युरोपियन वर्ग आघाडीवर आहे. असे असताना हक्कांच्या संदर्भातील विचार विशिष्ट खंडापर्यंत मर्यादीत हेतुने बांधल्या गेलेला नसून नवस्वतंत्र अशा आशिया-आफ्रिका खंडाकरीता तो तितकाच महत्वाचा आहे. वंश, जाती, वर्ग यामध्ये विखुरल्या गेलेल्या समुहात प्राधान्याने बळी जातो तो मानवतेचा, मानवी हक्कांचा. भारताच्या संदर्भात विचार करताना सातत्याने प्रत्ययास येणारी बाब म्हणजे, येथे मानव व त्याच्याशी निगडीत जीवनदायी मूल्ये या दृष्टिने फारसे गांभीर्याने आणि सहीष्णुतेच्या अंगाने लक्षात घेतल्या गेलेच नाहीत. म्हणूनच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जाती निर्मुलनाच्या तिच्या अंताबाबत अतिशय आग्रही भूमिका मांडलेली होती.^२

सुशासन

(तत्त्वे आणि पद्धती)

संपादक

डॉ. नितीन गौरखेडे
डॉ. मुक्ता सोमवंशी

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

सुशासन

(तत्वे आणि पद्धती)

■ डॉ. नितीन गौरखेडे
डॉ.मुक्ता सोमवंशी

■ प्रथम आवृत्ती - २५ , डिसेंबर २१)

● प्रकाशक व संपादक

■ प्रकाशक

आधार पब्लिकेशन, अमरावती.

हनुमान मंदिराजवळ, पाठ्यपुस्तक मंडळा समोर,

वि.म.वि.कॉलेज मागे, अमरावती

मो. ९५९५५६०२७८

email- aadharpublication@gmail.com

■ मुखपृष्ठ संकल्पना

विलास पवार

सरिता ग्राफिक्स, अमरावती

■ अक्षरजुळवणी

सरिता ग्राफिक्स,

कठोरा रोड, अमरावती

■ Price : 400/-

ISBN- 978-93-91305-63-5

सुचना:- सदर अंकामध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखास, संपादक,
प्रकाशक, मालक, मुद्रक जबाबदार राहणार नाही. या अंकामध्ये
प्रकाशित झालेले लेख लेखकाचे त्यांचे वैयक्तिक मत आहे.

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist- Gadchiroli

14	सुशासनाच्या निर्मितीत ई-प्रशासनाची भूमिका सहा.प्रा. ठाकरे डी. डी.	91
15	लोकशाही — निवडणूक आणि सुशासन : एक चिकित्सक अध्ययन डॉ. सुभाष दौलतराव उपाते	100
16	सुशासन : संकल्पना, निर्धारक तत्व आणि आव्हानांचे विश्लेषण प्रा.डॉ.लक्ष्मण आर.बी / प्रा.डॉ.लक्ष्मण बी.बी.	108
17	सुशासन आणि राजकीय पर्यावरण डॉ.जीवन एच.पवार / रुपसिंग दशरथ राठोड	114
18	सुशासन : संकल्पना आणि महत्व प्रा. डॉ. भगवान श्रीपती सांगळे	123
19	सुशासन संकल्पना आणि महत्व कठरे धानाजी नारायण	132
20	सु-शासन निर्मितीत जनतेचा सहभाग डॉ. सोमवंशी मुक्ता गोविंदराव	138
21	लोकशाही,सुशासन आणि त्याच्या यशस्वीतेची आधारभूत तत्वे प्रा. डॉ.पदमाकर प्रेमदास दारोंडे	146
22	भारतातील सुशासन : एक अध्ययन डॉ. माया वाटाणे	153

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist. Gadchiroli

लोकशाही – निवडणूक आणि सुशासन: एक चिकित्सक
अध्ययन

डॉ. सुभाष दौलतराव उपाते

प्राध्यापक राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख आदर्श कला, वाणिज्य व
विज्ञान महाविद्यालय, देसाईगंज (वडसा), जि. गडचिरोली

Email ID : subhashupate05@gmail.com

सारांश:

जगातल्या बहुतांश देशांनी लोकशाही स्वीकारली. आशिया व आफ्रिका
खंडातील देशांनी लोकशाही त्यांचे ध्येय मानले तर पश्चिमात्य देशांनी व संयुक्त
राज्य अमेरिकने लोकशाहीला जीवनपद्धती मानले आहे. चीनच्या संविधानात
राजकीय व्यवस्थेचे वर्णन 'पीपल्स डेमॉक्रॅसी' असे केले आहे. जीवनाच्या प्रत्येक
क्षेत्रात मूल्य व लोकशाही प्रक्रियेचा स्विकार या अर्थाने अमेरिकन लोक
लोकशाहीकडे पाहतात. भारतीय लोकशाहीत राजकीय व्यवस्था ही सर्वच
पातळ्यांवर निर्वाचन यंत्रणेचा सन्मान करून भयमुक्त वातावरणातील निवडणूका,
निर्वाचन तत्व, त्याला संवैधानिक दर्जाचे आवरण निवडणूक अभियोगाच्या रूपाने
सजीवपणे कार्यरत आहे. "१९९० च्या दशकामध्ये कारभार प्रक्रिया/सुशासन या
संकल्पनेचा उदय झाला. तत्पूर्वी शासन-प्रशासन प्रक्रिया ही केवळ शासनाची
एकाधिकारशाही मानली जाई. प्रक्रियेच्या प्रसारामुळे खासगी क्षेत्रानेही यात
आपला सहभाग नोंदवला. सुशासनाच्या संकल्पनेत नागरिक मध्यवर्ती आहेत.
नागरिककेंद्री प्रशासनामध्ये नागरिकांचा आवाज शासनप्रक्रियेमध्ये उमटला जाणे
स्वागताहर् आहे. अर्थात नागरिकांच्या सनदेवदारे संघटना पारदर्शक, जबाबदार व
नागरिकांशी सुसंवादी बनते." यात संदेह नाही.

मुख्य शब्द :- लोकशाही, निवडणूक, सुशासन.

प्रस्तावना:

"सुशासन निर्माण होण्यासाठी सर्वच पातळ्यांवर जनता आणि
प्रशासनातील समन्वय खूप महत्त्वाचा आहे, 'नागरिक, शासन आणि प्रशासन का
त्रिकोण जास्तीत जास्त सशक्त करणे गरजेचे आहे. गतिमान प्रशासनासाठी
उत्क्रमशीलता आणि सातत्य' असणे आज निकडीचे झाले आहे." दरवर्षी
माजी पंतप्रधान अटलबिहारी वाजपेयी यांच्या जयंतीनिमित्त 'सुशासन दिवस'
जाहीर केला जातो. सर्वस्पर्शी विकास आणि समन्वयाचा मोठा संबंध आहे.
जनता आणि प्रशासनामध्ये सुसंवाद असेल तर सुशासन निर्माण होणे अत्यंत
सुलभ होते. जबाबदार प्रशासन आणि सर्वस्पर्शी विकास यांचाही घनिष्ठ संबंध

डॉ. सुभाष दौ. उपाते

एम.ए. (राज्यशास्त्र), एम.ए.(इतिहास),
एम.फिल., पीएच.डी.
आदर्श कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
देसाईगंज (वडसा)

भारताच्या परराष्ट्रधोरणातील दूरदर्शीता

9 789391 961022

किंमत : ₹ २५०/-

मेहेरबाबा पब्लिशर्स

प्लॉट नं. ९१, न्यु नरसाळा रोड, इंद्र नगर, नागपूर.

मो. 9923630315, 8087460470 E-mail : meherbabapublishers0616@gmail.com

डॉ. सुभाष दौ. उपाते

◆ प्रकाशक :

मेहेरबाबा पब्लिशर्स

हसनबाग पोलिस चौकी जवळ,

हसनबाग रोड, न्यु नंदनवन, नागपूर-९

मो. ८०८७४६०४७०, ९९२३६३०३१५

E-Mail : meherbabapublishers0616@gmail.com

◆ भारताच्या परराष्ट्रधोरणातील दूरदर्शीता

◆ प्रथम आवृत्ती : ऑक्टोबर २०२१

© सर्व हक्क लेखकाधीन

या पुस्तकात असलेल्या मजकुरासाठी लेखक सर्वस्वी जबाबदार राहिल. प्रकाशकानी फक्त पुस्तक प्रकाशित केलेले आहे.

ISBN : 978-93-91961-02-2

₹ २५०/-

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

अनुक्रमणिका

१.	भारताच्या परराष्ट्रीय धोरणाची पृष्ठभूमी	१
२.	भारताचे परराष्ट्रीय धोरण: पंतप्रधान पंडित नेहरूंचा कालखंड (१९४७-१९६४)	५८
३.	इंदिरा गांधीचा कालखंड आणि भारताचे परराष्ट्रीय धोरण (१९६६-१९७७ व १९८० ते १९८४)	१२९
४.	समन्वयकारी व दूरदर्शी परराष्ट्रीय धोरणाचा कालखंड	२०७
५.	सोव्हिएट रशिया आणि भारताचे संबंधाचे नवे पर्व: राजीव गांधीचा कालखंड	२२७
६.	दक्षिण आशियाविषयक परराष्ट्रीय धोरण : पंतप्रधान राजीव गांधींचा कालखंड : भारत शेजारी राष्ट्रसंबंध	२४७
७.	राजीव गांधींच्या परराष्ट्रीय धोरणातील मूलगामीत्व	२८९

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

FEMINIST PERSPECTIVES IN ENGLISH LITERATURE

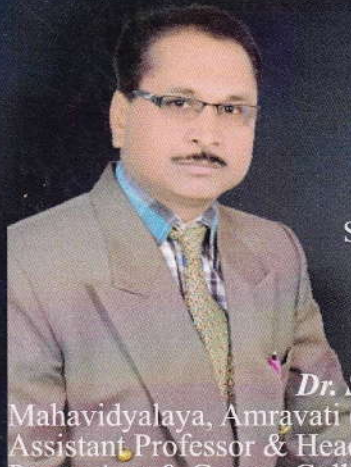
Editor :

Dr. Sunil S. Bidwaik

 EAGLE LEAP

Publishing Year : Nov. 2021

About Editor

Dr. Sunil S. Bidwaik

Assistant Professor,
Head, Department of English
Sharadrao Pawar Arts & Comm. College,
Gadchandur. Dist: Chandrapur (M.S.)

Dr. Sunil Bidwaik studied in Vidharbaha Mahavidyalaya, Amravati (M.S.). He is currently working as an Assistant Professor & Head, Department of English at Sharadrao Pawar Arts & Comm. College, Gadchandur. Dist: Chandrapur (M.S.) since from 1994. He has completed his doctoral research on the topic "A Stylistic Study of the Novels of Raja Rao" from Rastrasant Tukdoji Maharaj, Nagpur University, Nagpur. He is a Research Supervisor in Gondwana University, Gadchiroli. He has published more than 45 research papers/ articles/chapters in State, National & International journals and conferences. His areas of interest include Modern Poetry, Modern Drama, Post-Colonial Literature, Indian Novels and Indian Drama.

ISBN : 978-81-951599-4-9

**EAGLE LEAP PRINTER'S AND
PUBLISHER PVT. LTD.**

Contact : 7083766990 / 8600071634

Email : eagleleap.pp@mail.com

Preface

The basis for this book stemmed from my passion to understand 'Feminist Perspectives in literature'. Feminism focuses on the theory of patriarchy as a system of power that organizes society into a complex of relationships based on the assertion of male supremacy. In light of this theory, the oppression and marginalization of women is thus shaped not only by gender but by other factors such as race and class. The term feminism encompasses various social movements, from the late-nineteenth-century women's rights movement to the mid-twentieth-century women's movement in Europe and the United States, as well as referring to theories that identify and critique injustices against women. Feminism is said to be the movement to end women's oppression. A core connotation of "feminism" is thus a commitment to revealing and eliminating sexist oppression.

With the above intention, each chapter has discussed different aspects of 'Feminist Perspectives' through the lens of a particular discipline. The journey of all the contributions of this book has been very time consuming. The passion of all the contributors in writing each of the chosen topics was an actual reflection of how they seemed to be an expert in each of their area of interest. The purpose of each one of them was to bring possible solutions for eradicating the women's oppression and that can focus on the betterment of our society through a solution-based and right-based approach.

Dr. Sunil S. Bidwaik

PRINTING & PUBLISH

EAGLE LEAP PRINTER'S AND PUBLISHER PVT. LTD.

Office No. 28, Vishal residency,
Kasarwadi Pune - 411034
Contact : **7083766990 / 8600071634**
Email : eagleleap.pp@mail.com

Publisher

Eagle Leap Printers & Publisher Pvt.ltd

ISBN : **978-81-951599-4-9**

PUBLISHING DATE : **20/11/2021**

9 788195 159949

All rights reserved No part of this book may be reproduced in any form

SR
PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desai Nagar (Wadgaon) Dist. - Gadchiroli

INDEX

Sr. No.	Author	Title	Page No
1.	Dr. A. Shajitha Banu & Dr. N. kavitha	Reflecting The Indian Spirit : Exhibiting Inner Strength Amidst Turmoil And Turbulence Of Women Characters In The Select Novels Of Kamala Markandaya	6
2.	Dr. N. Kavitha Dr. A. Shajitha Banu	Portrayal Of Indian Women And Culture In The novels Of Robinton Mistry	17
3.	Dr. Amanpreet Kaur	Representation Of Womanhood In Selected Works Of Prominent Women Writers In Indian Writing In English: Kamala Das, Shashi Deshpande, Anita Desai, And Arundhati Roy	24
4.	Dr Ravindra D. Hajare,	Predicament Of Women In Khalid Hosseini's 'a Thousand Splendid Suns'	40
5.	Dr. Sunil S. Bidwaik	Feminine Sensibility In The Poems Of Kamala Das	50
6.	Dr. Jayasudha	The Concept Of Feminist Consciousness In Kavery Nambisan's The Scent Of Pepper	60
7.	Dr. Susheela. B	Feminist Tenets In The Novels Of Margaret Atwood	70

all the spheres in comparison to men and hence have retarded their progress and development for all these years.

Our world has witnessed women performing great roles as leaders, administrators and entrepreneurs. These great women personalities have indeed given enough proof that they are in all the possible ways equal to men. Thus it clearly indicates that today's world needs both men and women to work together in making this world a better place rather than gender bias approach which have been followed for centuries. Our motives and meaning of life, contentment and success have indeed undergone a drastic change. Today it needs both men and women to work together as equals or complementary to each other to make this world complete. It calls out to all of us in understanding and redefining the role of women in every aspect of life without which the real growth and progress of human civilization would be incomplete.

(Signature)
Dr. Sanjaykumar Singh

Principal

Sharadrao Pawar Arts & Comm. College,
Gadchander Dist- Chandrapur M. S.

(Signature)
PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijani (Wadga) Dist.- Gadchiroli

9.	Dr. Radhakrishna G. V.	Indian Feminist Theatre - An Appreciation	87	Dr. Ganesh J. Gaikwad	Feminist Approach In Literary Criticism	160
10.	Dr. V. S. Sankara Rao Chinnam	Psycho - analysis Of Female Characters In Manju Kapur's Novels	94	Assi. Prof. Sandeep Agrawal	Interrogating The Norms Of Heterosexuality In 'A Muggy Night In Mumbai'	165
11.	Dr. Dinesh A. Gundawar	Feminist Approach In Literary Criticism	104	Shrikant Nirranjan Puri	Types Of Feminism	170
12.	Dr. Sunanda S. Shelake	Portrayal Of Patriarchal Oppression Towards The Female In Girish Karnad's Play Naga - Mandala	110	Mr. J. A. Navlekar & Dr. A. R. Aney,	Impact Of Culturally Diversified Society On The Female Characters In Chitrabhanerjee Divakaruni's 'the Bats', 'clothes', 'silver Pavements Golden Roof And 'the Word Love' In Arranged Marriage	177
13.	Dr. Ajay G. Murkute	Feministic Perspective In Bapsi Sidhwa's Ice-candy-man	114			
14.	Dr. Shanker Singh Solanki	Kamala Markandaya's Feministic Approach In The Novel "A Handful Of Rice	122	Ms. Sayali Kawale	Patriarchy Curbed Sexual Abuse : A Feminist Study Of The Selected Novels Of Contemporary Indian Women Writers In English	185
15.	Dr. Sharad R. vahirkar	Indian Feminism : Exploration Of Self By Pricilla Hart In Shashi Tharoor's 'riot'	127	Ms. Mokana Sundari M.	Accredited Women Writers Of Empowerment In Indian English Writing	195
16.	Dr. Amit. Y. Kapoor	Feminist Voices In The Indian English Novel	135	Rajkumar Khushalrao Nandagawali	Representation Of Female Characters In Indian Literature	202
17.	Dr. Amol Musale	One Indian Girl : A Relook Into Feminism	142	Jayashree B K	Status Of Women In Ancient Indian Literature	206
18.	Dr. Hitendra B. Dhote	Representation Of Female Characters In Chetan	148	Mr. Satish	A Flight Of Pigeons : An	

PRINCIPAL

Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist. - Gadchiroli

REPRESENTATION OF FEMALE CHARACTERS IN CHETAN BHAGAT'S NOVELS

Dr. Hitendra B. Dhote

Head, Dept. of English
Adarsh Arts and Commerce College,
Desaiganj, Di- Gadchiroli.(M.S.)

Realistic representation of contemporary Indian society is the chief feature of Indian writing in English, particularly fictional writing. The fictional works of Post-Independence Indian writers in English, like Salman Rushdie, Arundhati Roy, Shashi Tharoor, Vikas Swarup, Chetan Bhagat, Aravind Adiga, to mention the few, echoes the reality in the existent Indian society. They have depicted the problems, difficulties and sufferings of the poor section of the society and their struggle to break the age old traditions to fulfill their dreams and aspirations to live the life of freedom and dignity. They have also exposed how the cyber setup of the modern world has changed the lifestyle, mindset and outlook of the modern Indian youths. The writings of Chetan Bhagat, popularly known as the writer of the youths, reflect the contemporary society on the one hand and are replete with authentic and bold representation of the youths with their problems, dreams and aspirations on the other.

Chetan Bhagat, a celebrated name in the brigade of new generation writers of post-Independence fiction in Indian English literature, has six fictions and three non-fiction books to his credit till date. Bhagat also writes opened columns for leading newspapers. All of his novels are best sellers and most of them are adapted for Bollywood movies. All his six fictions realistically represent the contemporary Indian society and some of the very acute issues faced by the people. As a result Bhagat has been stamped as a writer of realistic fiction in the modern time.

In his fictional world Bhagat has boldly exposed the faulty higher education system in India, corruption, the anxieties and insecurities of the rising Indian middle class, including questions

about career, inadequacy, sex, marriage, family conflicts in a changing India, lost love, thwarted ambitions, absence of family affection, pressures of a patriarchal set up, and the work environment of a globalized office. Bhagat has also exposed the faith of the modeling and recorded the sexual audacity of the woman protagonist. The present paper is an attempt to critically evaluate the representation of female characters in the novels of Chetan Bhagat.

Women in Bhagat's novels have their own ideology and way of living. They are no more timid and hesitant in expressing their desires and aspirations. They are the women of modern India. Through his women characters Bhagat shows that their position has changed considerably. Their status is much improved than it was decades ago. Their position is equal to that of men, socially, economically, educationally, politically and legally. His women protagonists enjoy have the right to receive education, inherit and own property and participate in public life.

The place of action of Bhagat's novels is set in the hustle and bustle of Metropolitan Indian cities. He highlights that with the growing urbanization and globalization, a number of opportunities have opened up all around. The women there want to be economically independent. They seek employment anywhere and remain free individuals. His characters are social rebels and his female protagonists remind us of the female characters of G. B. Shaw for their vitality viz. Natural female instinct.

Patriarchal approach presented difference between man and woman, men as superior and women as inferior. Keeping aside the patriarchal spectacle Bhagat has presented men and women equal to one another. He asserts that the global atmosphere has removed all barriers like class, caste, religion, gender, etc. He advocates that even belittled women should be given their due place and respect. With their own intellect and abilities, his women protagonists are seen working shoulder to shoulder with men. In *One Night @ the Call Centre* (2005), Bhagat's second novel, the number of men and women working in call centers is equal. His Women find no problem in the timings of work and choose to work in night shifts. They earn their own living and make career choices. It is realistically presented through Esha, woman protagonist in

SAI JYOTI

विपणन व्यवस्थापन

(Marketing Management)

- प्रा. डॉ. पवन र. नाईक
- प्रा. डॉ. जे. पी. देशमुख
- प्रा. मनोहर र. चौधरी

SAI JYOTI PUBLICATION

The way of Light

Nagpur

Pune

Delhi

विपणन व्यवस्थापन

[Marketing Management]

जाहिरातीचे व्यवस्थापन - विक्री व वितरण व्यवस्थापन
(Advertising Management) (Sales and Distribution Management)

- लेखक -

प्रा. डॉ. पवन र. नाईक

M.Com., M.A. (Marathi, Soci.) Add. B.A. (H.Lt., M.Lt.)
B.Ed., M.Phil. (Comm.), Ph.D. (Comm.)

(विभाग प्रमुख), वाणिज्य विभाग
केवळरामजी हरडे महाविद्यालय, चामोर्शी,
जिल्हा गडचिरोली.

डॉ. जे.पी. देशमुख

M.Com. Ph.D., M.A.(Economics)

प्रोफेसर

आदर्श कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय, देसाईगंज,
विद्या परिषद सदस्य
गोंडवाना विद्यापीठ, गडचिरोली.

प्रा. मनोहर रामचंद्र चौधरी

M.Com., M.Phil., M.A.(Economics)

सहाय्यक प्राध्यापक (कॉमर्स)
आनंद निकेतन महाविद्यालय,
आनंदवन, वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर.

साई ज्योती पब्लिकेशन

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desai Ganj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

₹ 350/-

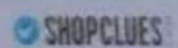
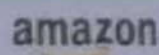
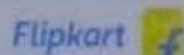

Om Sai Publishers & Distributors
Mob. No. : 9923693506, 9325656602
E-mail : ospdnagpur@gmail.com

SAI JYOTI PUBLICATION
Phone : 9764673503, 9923593500
email : sjp10ng@gmail.com
Website: www.saijyoti.in

Available Also on

भारतीय स्त्री काल, आज आणि उद्या

संपादक

प्रा. डॉ. तुकाराम फिसफिसे

प्रा. डॉ. विश्वनाथ सूर्यवंशी

डॉ. तुकाराम रामराव फिसफिसे हे म.शि.प्र मंडळ, औरंगाबाद संचलित, श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी येथे समाजशास्त्र विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत. ते मागील १३ वर्षांपासून पदवी व ११ वर्षांपासून पदव्युत्तर स्तरावर अध्यापन करत आहेत. त्यांनी आतापर्यंत अनेक आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय चर्चासत्र, परिषदा व कार्यशाळेत सहभाग घेऊन आपल्या अभ्यासपूर्ण शोधनिबंधाचे वाचन केले आहे

तसेच समकालीन भारतीय समाज-समस्या आणि उपाय या विषयावर राष्ट्रीय परिषदेचे यशस्वी आयोजन केलेले आहे. आतापर्यंत त्यांचे विविध विषयांवरील ३० शोधनिबंध प्रकाशित झालेले आहेत. आतापर्यंत भारतीय सामाजिक समस्या, समकालीन भारतीय समाज -समस्या आणि उपाय, Recent Trends in Interdisciplinary Research या ISBN क्रमांक असलेल्या तीन ग्रंथाचे संपादन केले आहे. मागील ११ वर्षांपासून ते राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यक्रमाधिकारी म्हणून कार्यरत असून त्यांना विद्यापीठाचा उत्कृष्ट कार्यक्रमाधिकारी पुरस्कार मिळाला आहे.

डॉ. विश्वनाथ माधवराव सूर्यवंशी हे म. शि.प्र.मंडळाच्या, श्री शिवाजी महाविद्यालय परभणी येथे समाजशास्त्र विषयाचे अध्यापनाचे कार्य करत आहेत. त्यांनी १४ वर्ष पदवी व ११ वर्ष पदव्युत्तर स्तरावर अध्यापन केले आहे. त्यांनी अनेक आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय, राज्य स्तरीय चर्चासत्र, परिषदा व कार्यशाळेत सहभागी होऊन आपल्या अभ्यासपूर्ण संशोधनाचे वाचन केले आहे. आजपर्यंत त्यांचे विविध विषयांवरील ३६

शोधनिबंध प्रकाशित आहेत. भारतातील सामाजिक चळवळी व यशवंतराव चव्हाण हे दोन ग्रंथ प्रकाशित आहेत. त्यांना विद्याभूषण पुरस्कार -२०१० व राष्ट्रीय एकात्मता पुरस्कार २०२२ असे दोन पुरस्कार मिळाले आहेत.

SNEHAL PUBLICATIONS
Publishers and Printers

ISBN 978-93-91998-09-7

₹ 395/-

9 789391 998097

भारतीय स्त्री

काल, आज आणि उद्या

:: संपादक ::

डॉ. तुकाराम फिसफिसे

डॉ. विश्वनाथ सूर्यवंशी

SNEHAL PUBLICATIONS

Parbhani-431401

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

अनुक्रमणिका

१. आत्मविश्वास निर्माण करणारी बुद्धकालीन स्त्री : पटाचारा थेरीचे योगदान डॉ. बालाजी मारूती गव्हाळे	८
२. 'स्त्री विनयभंग' समस्येचे समाजशास्त्रीय अध्ययन डॉ. चंद्रशेखर आर. भेजे	१६
३. महिला सबलिकरणाची संघस्थिती पत्रकार सुवर्णा थोरात-तांबारे	२३
४. स्त्री सुधारणा व कर्मवीर व्यंकटराव रणधीर आबासाहेब माणिकराव देशमुख	३१
५. कौटुंबिक हिंसाचार प्रियंका राजेंद्र आठे	३६
६. तमांशा क्षेत्रातील 'स्त्री' कलावंतांच्या जीवनावर प्रकाश टाकणारी कादंबरी : वैजयंता डॉ. बडुरे राजू सायना	४२
७. प्राचीन काळातील भारतीय स्त्रियांचा दर्जा डॉ. बावलगावे सी. एम.	५०
८. आधुनिक स्त्रीसमस्या वरील उपाययोजनांचे अध्ययन डॉ. प्रमिला हरीदास भुजाडे (गणवीर)	५४
९. कोविड १९ चा महिला वरील परिणाम शिवराणी भीमराव भुस्से	६३
१०. भारतीय समाजातील हुंडा समस्येच्या कारणांचा अभ्यास विक्रम लक्ष्मनराव भुतेकर	६६
✓ ११. महिला बचत गट आणि महिला सक्षमीकरण डॉ. विठ्ठल गोपा चव्हाण	७५
१२. भारतीय संविधान आणि स्त्रियांचे मुलभूत अधिकार : एक दृष्टीक्षेप आनेराव एम.एम.	८२
१३. घटस्फोट भारतीय समाजातील एक सामाजिक समस्या डॉ. सुर्यवंशी व्हि. एम.	८७
१४. महिला सक्षमिकरणात बचत गटाची भूमिका डॉ. हनुमान मुसळे	९२
१५. भारतीय समाजातील स्त्रिभ्रूनहत्या एक अभ्यास डॉ. एम. एफ. राउतराहे	९७
१६. भारतीय महिला आणि कौटुंबिक हिंसाचार डॉ. सुरेवाड संजय गंगाराम	१०३

भारतीय स्त्री : काल, आज आणि उद्या

११.

महिला बचत गट आणि महिला सक्षमीकरण.

प्रा. डॉ. विठ्ठल गोपा चव्हाण

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख

आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय,

देसाईगंज (वडसा) जि. गडचिरोली

प्रस्तावना:

महिला बचत गट ही केवळ योजना नसून महिला सबलीकरण, महिला सक्षमीकरण आणि महिला सशक्तीकरणाची एक सुप्त क्रांतीकारी चळवळ बनलेली आहे. बचत गटामुळे महिलांमध्ये संघटनशक्ती, स्वविकास, व सामाजिक विकासाची जाणीव निर्माण झालेली आहे. ग्रामीण व शहरी समाजातील महिलांना समाजात मान, सन्मान, प्रतिष्ठा मिळवून देण्यासाठी, आधुनिक समाजातील महिलांचा सर्वांगीण विकास साध्य करण्यासाठी व महिलांना आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी बनविण्यासाठी समाजात महिला बचत गटाच्या माध्यमातून महिला सक्षमीकरणाची प्रक्रिया सुरू करण्यात आलेली आहे. महिला बचत गटाच्या संकल्पनेतून महिला सक्षमीकरण ही चळवळ संपूर्ण जगात मोठ्या प्रमाणात फोफावत आहे. त्यामुळे समाजात महिलांच्या दर्जा व भूमिकांमध्ये बदल होऊन महिलांचे समाजातील स्थान उंचावण्यास मदत होत आहे.

२१ वे शतक महिलांच्या सवारंगीण विकास व उन्नतीसाठी महत्वपूर्ण ठरलेला आहे. महिलांच्या सन्मानासाठी संपूर्ण जगात ८ मार्च हा दिवस जागतिक महिला दिन म्हणून संपूर्ण देशात साजरा केला जातो. याचा मुख्य उद्देश म्हणजे महिलांप्रती असणारा प्रेम, जिव्हाळा, आपूलकी, साहनुभूती, असून सर्वच क्षेत्रात महिलांच्या उल्लेखनीय कार्याला प्रोत्साहन देणे होय. कारण स्त्री ही समाजाची जननी व आधारस्तंभ असून तिचे संरक्षण करणे ही समाजाची प्रमुख जबाबदारी आहे. सुदृढ व निरोगी समाजाची निर्मिती करण्यासाठी महिलांचे योगदान अतिशय महत्वाचे असते.

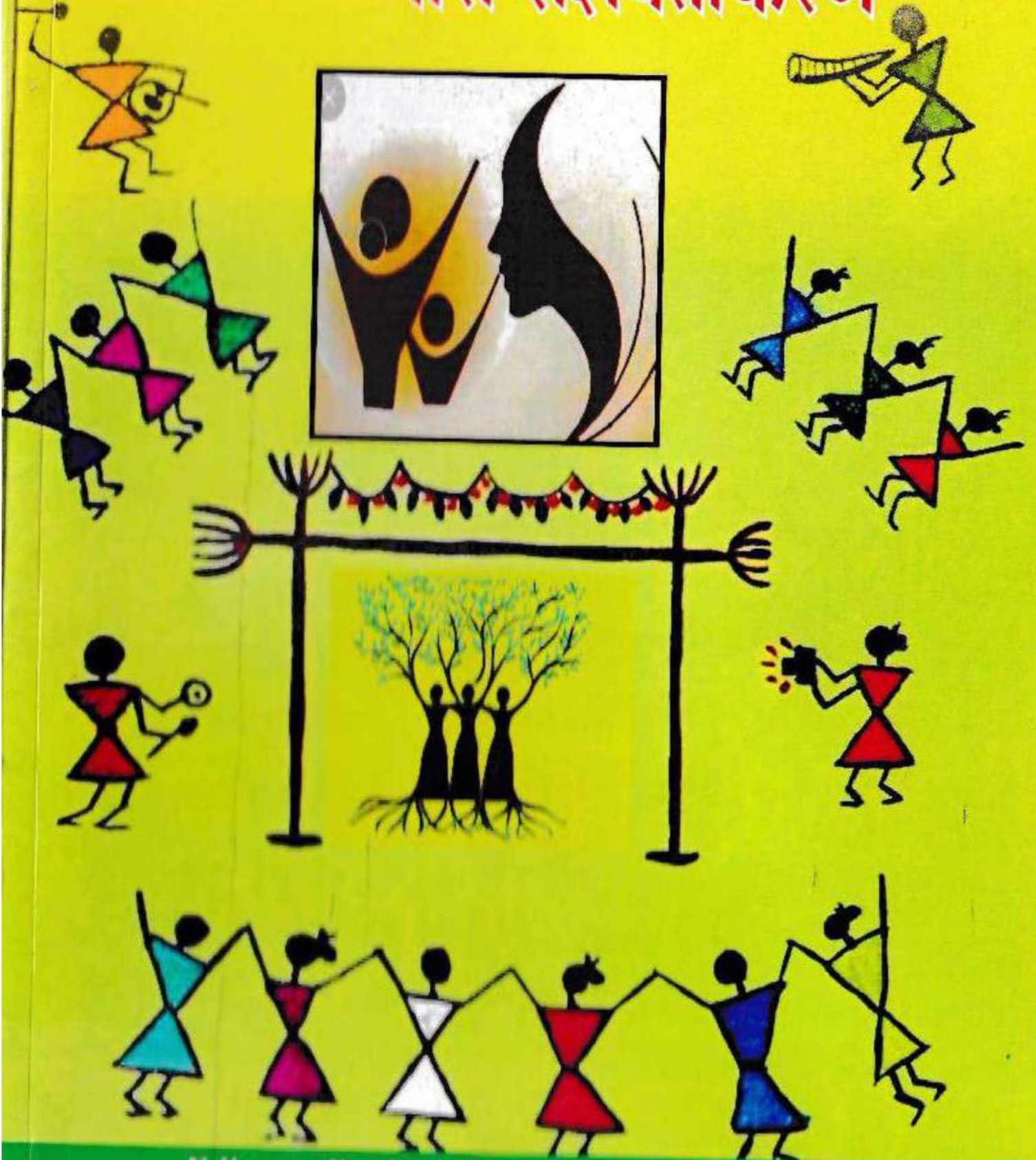
भारतात १९५१ पासून नियोजनबद्ध सामाजिक, आर्थिक विकास घडवून आणण्याचा प्रयत्न सुरू होऊन पंचवार्षिक योजनेच्या माध्यमातून दारिद्र्यनिर्मुलन योजना राबवून रोजगार निर्मितीवर भर देण्यात आलेला आहे. त्यानंतर देशात आधुनिकीकरणाची प्रक्रियेला सुरूवात झाल्यामुळे आज

आज़ादी का
अमृत महोत्सव

आजादी का अमृत महोत्सव

नारी सशक्तीकरण

Editors : Dr. D.S. Patwari, Dr. S.K. Baloure

Dr. M.M. BETRAH
Principal, Shri Kumarswami College, Ausa
Tq. Ausa Dist. Latur (M.H.)

Editors

Dr. D.S. PATWARI
Assistant Professor,
Department of Political Science,
Shri Kumarswami College, Ausa

Dr. R.R. BALLEURE
Assistant Professor,
Department of Zoology,
Shri Kumarswami College, Ausa

Editorial Board

Dr. S.B. Ashture

Dr. K.B. Dhore

Dr. A.E. Fandke

Dr. V.R. Waghmare

Dr. S.S. Kale

Asst. Prof. J.H. Bhusha

Dr. P.B. Deshpande

Dr. R.H. Deshpande

KBC-Nano Publication Pvt. Ltd.
Publisher, Distributor & Order Supplier
A-3/2, Christian Colony, Patel Chest, Solur, 11001
Email : kbenanopublication@gmail.com
Website: www.kumarhookcentre.com

REGISTRATION NO. 4007

आजादी का अमृत महोत्सव नारी सशक्तीकरण

Dr. M. M. BETKAR
Principal, Shri Kumarswami College, AUSA
Tq. AUSA Dist. Latur (M.H.)

EDITORS

Dr. D.S.PATWARI
Assistant Professor,
Department of Political Science,
Shri Kumarswami College, AUSA

Dr. S.K.BALOURE
Assistant Professor,
Department of Sociology,
Shri Kumarswami College, AUSA

EDITORIAL BOARD

Dr. S. B. Ashture
Dr. K. B. Dhone
Dr. A. S. Kamble
Dr. V. R. Waghmare

Dr. S. S. Kale
Asst. Prof. J. H. Bhosle
Dr. P. B. Deshmukh
Dr. K. U. Choudhary

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

10.	महिला सशक्तिकरण: मुददे और चुनौतियाँ
-किरण नागराज वानखेडे	65-73
11.	ग्रामीण महिलाओं के सशक्तिकरण में स्वयं सहायता समूह की
भूमिका का अध्ययन
-ममता गोयल (गोनेकर)
-डॉ. विजय कुमार गोनेकर	74-79
12.	महिला मानव अधिकार एक विश्लेषण
-रविंद्र गणेशराव मोरताटे	80-86
13.	स्वातंत्र्य लढ्यातील महिलांचे योगदान
-प्रा. प्रियंका राजेंद्र आठे	87-97
14.	समाज परिवर्तनात स्त्री-शिक्षणाची भूमिका मांडताना
स्त्री-समाज सुधारकांचे योगदान
-डॉ. प्रा. ढोणे कुसुम बाबूराव	98-106
15.	भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील स्त्री योगदान
-प्रा. डॉ. अनिल एस. कांबळे	107-117
16.	महिलाओं के अधिकार और समकालीन स्थिती
-प्रा. डॉ. के. यु. चौधरी	118-122
✓ 17.	महिलांची पूर्वीची स्थिती व सद्यकालीन वर्तमान स्थिती
-प्रा. डॉ. विठ्ठल चव्हाण	123-129
18.	स्त्री मुक्तीचे प्रणेते महात्मा फुले
-प्रा. डॉ. धुमाळे डी. के.	130-137
19.	भारतीय संविधान आणि महिला सक्षमीकरण
-डॉ. काळे संजय सदाशिव	138-43

[x]

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desai Ganj (Wadgaon) Dist. Gadchiroli

महिलांची पूर्वीची स्थिती व सद्यकालीन वर्तमानस्थिती

प्रा. डॉ. विठ्ठल चव्हाण

प्रस्तावना :-

अगदी प्राचीन काळापासून भारतीय समाजात स्त्री-पुरुष समानतेचा धागा आढळून येते. पूर्वी भारतीय समाजात महिलांचा सर्वत्र मान, सन्मान व आदर होत असे. आधुनिक समाजव्यवस्थेत सुध्दा स्त्रीयांचा स्थान पुरुषांच्या बरोबरीचा समजला जाते. यामध्ये दूमत नाही. मानवी समाजात स्त्री आणि पुरुष ही दोन्ही अतिशय महत्वाचे अंग असून ती एखादया गाडीच्या चाकाप्रमाणे आहे. जर समाजव्यवस्थेतील एखादया चाकात बिघाड झाली तर ती गाडी पुढे जाऊ शकत नाही. अशीच अवस्था भारतीय समाजाची आहे. आज स्त्री-पुरुषांत समानता असणे काळाची गरज आहे. स्त्री व पुरुष एकमेकांवर अवलंबून असतात.

आधुनिक काळात स्त्रीपुरुषांचे स्थान एकमेकांच्या बरोबरीचे समजण्यात येते. स्त्री ही पुरुषांपेक्षा ना कमी व ना जास्त असून हिंदु धर्मतत्वज्ञानानुसार स्त्री ही पुरुषांची अर्धांगिणी मानण्यात आलेली आहे. हिंदुच नव्हेतर सर्वच समाजात मात त्याचा आदर केला जातो. प्राचीन ग्रंथामध्ये स्त्रियांचे महत्व लक्षात घेता असे म्हटले गेले आहे की, "यत्र नारायस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता" म्हणजे जिथे स्त्रियांची पुजा केली जाते. तेथे देवीदेवता वास करते. म्हणून स्त्री ही सृष्टीची शक्ती मानली जाते. म्हणजे मानव जातीचे अस्तीत्व स्त्रीपासून बनलेला आहे. असे मानले जाते. म्हणून स्त्री ही अधिशक्तीचे रूप आहे.

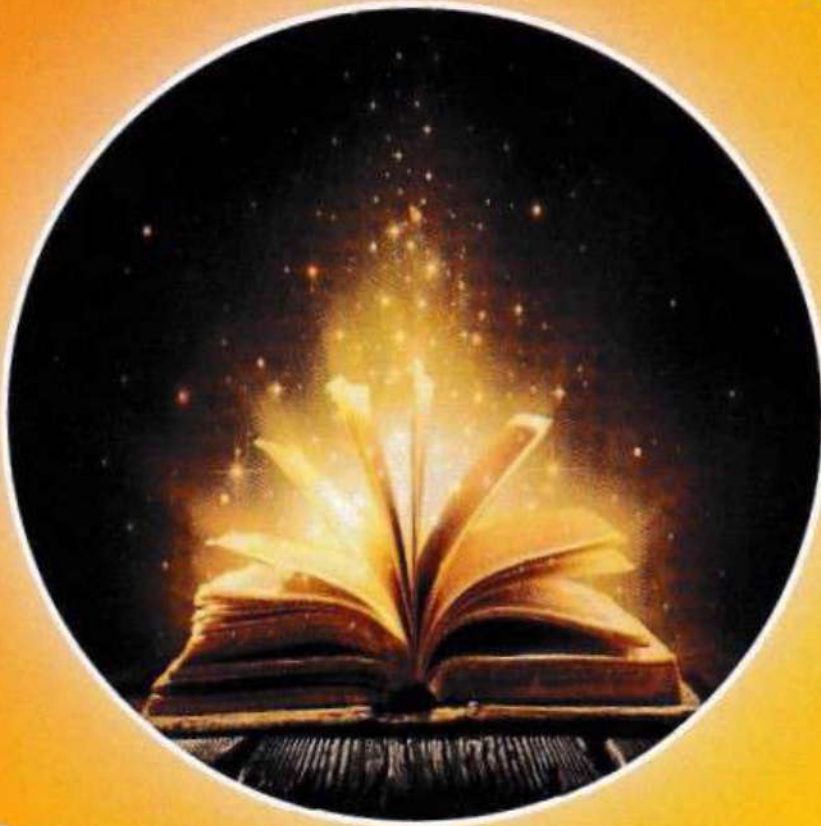
आजादी का अमृत महोत्सव नारी सशक्तीकरण / 123

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

भारतीय साहित्य

स्वरूप आणि समीक्षा

संपादक

डॉ. शरयू तायवाडे

डॉ. राजेंद्र वाटाणे

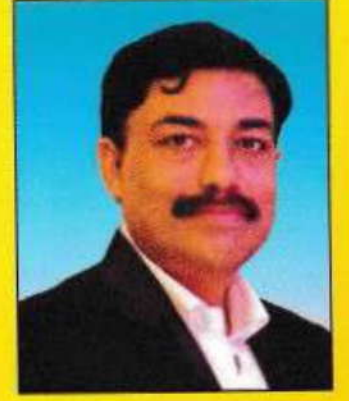
डॉ. कोमल ठाकरे

डॉ. शरयू तायवाडे
प्राचार्य

डॉ. राजेंद्र वाटाणे
प्रोफेसर

डॉ. कोमल ठाकरे
प्रोफेसर

भारतीय साहित्य प्रामुख्याने प्राचीन साहित्य हे धार्मिक विषयाशी संबंधीत असून ते देशाच्या सामाजिक व सांस्कृतिक स्थितीवर प्रकाश टाकते. तर मध्ययुगात भारतीय संतांनी भक्तीचा जागर करून धर्मतत्वाला भक्तिआंदोलनाचे स्वरूप प्रदान केले. परमेश्वराप्रती एकनिष्ठ राहून 'सर्वजण ईश्वराची लेकरे आहेत' हा संदेश संतांनी मनामनात रूजविला. त्यामुळे परमेश्वर व माणूस यातील अंतर कमी झाले. 'ईश्वराची भक्ती कुणीही करू शकतो' व तो कुणालाही प्रसन्न होतो' हे तत्त्व संतांनी स्वानुभवातून जनमानसात प्रविष्ट केले.

मध्ययुगात संतांनी आध्यात्मिक क्षेत्रात जे परिवर्तन घडवून आणले तेच परिवर्तन आधुनिक काळात समाजसुधारकांनी घडवून आणले. त्यामुळे संत आणि समाजसुधारक या दोन्हीचे कार्य समाजाला काळानुरूप जागृत करण्याचे व मानवतावाद रूजविण्याचे असलेले दिसते. संतांनी अध्यात्माच्या मागाने तर समाजसुधारकांनी प्रबोधनाच्या मागाने समतेचा पुरस्कार केला आहे. त्यामुळे संतांचे भक्तिसाहित्य व सुधारकांचे वैचारिक साहित्य राष्ट्रीय एकात्मतेचे केंद्र ठरले. परिणामी त्यांचे साहित्य भारतीय भाषांमध्ये भाषांतरित होऊन हिमालयापासून तर कन्याकुमारीपर्यंत देशाच्या कानाकोपऱ्यात पोहचू शकले.

ISBN 978-93-93673-03-9

9 789393 673039

राघव पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रीब्युटर्स

भारतीय साहित्य

स्वरूप आणि समीक्षा

संपादक

डॉ. शरयू तायवाडे

डॉ. राजेंद्र वाटाणे

डॉ. कोमल ठाकरे

राघव पब्लिशर्स अॅण्ड डिस्ट्रीब्युटर्स

नागपूर | जबलपूर

[Signature]
PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desarganj (Wadga) Dist. - Gadchiroli

राष्ट्रसंतांचे वाङ्मयीन विचार

- प्रा. रमेश मनिरामजी धोटे

आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय,

देसाईगंज जि. गडचिरोली

मोबाईल नंबर : ९४२०५५५१३५

भारतातील विदर्भाच्या भूमीत जन्माला आलेल्या अनेक साधू संतांनी समाजोपयोगी कार्ये केले, अनेकांनी क्रांतीच्या चळवळी उभारल्या, त्यासाठी त्यांना तुरुंगातही जावे लागले व राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांची साहित्यकलेतील प्रतिभा अलौकिक होती. त्यांच्यात गायनकला, वादनकला, संगीतकला, अश्वकला, पोहण्याचीकला, नाट्यकला, शाहिरीकला, कुस्तीकला, भाषण-प्रवचनकला अशा विविध कला होत्या. राष्ट्रसंतांचे व्यक्तिमत्व अष्टपैलू होते. त्यामुळे त्यांना संतमंडळात महत्वाचे स्थान होते. संतांचीच परंपरा तुकडोजींनी विसाव्या शतकात कायम ठेवली. जनतेसमोर आदर्श ठेवला, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात -

मै शब्द की खैरात हू, सब शब्द मेरे पास हई !

मुर्दे जगा दू शब्द मे, होता अशुभ का हांस है !!

अशा रचनेतून त्यांच्यातील दैदीव्यमान शक्ती लक्षात येते, राष्ट्रसंतांनी तुकडोजी महाराजांनी मराठी व हिंदी या दोन्हा भाषेत साहित्य निर्मिती केली, त्यांचे गद्य आणि पद्य साहित्य जीवंत आहे, त्यांनी भाषणे आणि लेख गद्यात लिहिले, तर भजने, आरत्या, पदे, पोवाडे, ओवी, बरखा, श्लोक, पद्य साहित्यात लिहिले, त्यांचे संपूर्ण साहित्य आजही लोकमानसात दवरवळतांना दिसून येते.

जीवनवृत्तांत :

भारताच्या अभ्युदयासाठी आजीवन परिश्रम करणाऱ्या संत तुकडोजींचा जन्म निसर्गाच्या प्रतिकूल परिस्थितीत झाला. त्यांच्या मुहूर्तावरी मेघांचा गडगडाट, विजांचा कडकडाट आणि सोसाट्याचा वारा सुरू असून घरावरील छप्पर उडून गेले होते. असेही सांगितल्या जाते. त्यांचा जन्म ३० एप्रिल १९०९ रोजी यावली या गावी झाला. त्यांचे नाव माणिक बंडोजी ठाकूर असे होते. मंजुळा आईच्या पोटी माणिक विदर्भाच्या मातीत

भारतीय साहित्य : स्वरूप आणि समीक्षा / १२७

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College
Desaijan (Wada) Dist. Gadchiroli

Orient Black Swan

Pathmaker

A Textbook for
College Students

Board of Editors

Pathmaker: A Textbook for College Students has been designed according to a composite course in English for first year B.A. students of Gondwana University, Gadchiroli. It consists of selections of prose and poetry; sections on grammar, language skills and composition; and the fundamentals of communication skills. They have been put together keeping in mind the range of students who take this course. The book aims to cultivate sensitivity and understanding in students as well as to enhance their skills so they meet contemporary global standards.

Cover design: Orient BlackSwan

₹ 125.00

www.orientblackswan.com

ISBN 978 93 5442 177 8

9 789354 421778

Orient BlackSwan

Board of Editors: *Pathmaker: A Textbook for College Students*

PATHMAKER

A Textbook for College Students

First Year B.A., Compulsory English (CBCS)

Board of Editors

Dr Shiriram Gahane (Chief Editor)

Dr R.W. Soor

Dr S.S. Bidwaik

Dr B.D. Kongre

Dr Rajender Tula

Dr Nikita Mishra

Dr Y.N. Meshram

Dr Ajay Murkute

Dr Akshay Dhote

Dr D.B. Fulzele

Orient BlackSwan

PRINCIPAL
Desagari Arts & Commerce College,
Desagari (Wadgaon) Dist. Gadchiroli

Pathmaker: A Textbook for College Students has been designed according to a composite course in English for first year B.A. students of Gondwana University, Gadchiroli. It consists of selections of prose and poetry; sections on grammar, language skills and composition; and the fundamentals of communication skills. They have been put together keeping in mind the range of students who take this course. The book aims to cultivate sensitivity and understanding in students as well as to enhance their skills so they meet contemporary global standards.

Cover design: Orient BlackSwan

₹ 125.00

www.orientblackswan.com

Orient BlackSwan

ISBN 978 93 5442 177 8

9 789354 421778

Board of Editors: *Pathmaker: A Textbook for College Students*

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadea) Dist.- Gadchiroli

विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या शिफारसीनुसार, गोंडवाना विद्यापीठ, गर्दाचरोली
बी.कॉम. तृतीय वर्ष, सहाय्या सेमेस्टर करिता सुधारित अभ्यासक्रमाकरिता
लिहिलेले पाठ्यपुस्तक, तसेच महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठांच्या
वाणिज्य विद्याशाखेकरिता उपयुक्त

भारतीय ग्रामीण अर्थशास्त्र

(Indian Rural Economics)

बी.कॉम. तृतीय वर्ष - सेमेस्टर - ६

ISBN NO- 978-93-82683-00-0

मेसर्स राजनी प्रकाशन अँड बुक्स डिस्ट्रीब्यूटर्स

६९, खजरग नगर, मानेवाडा रोड, नागपूर-४४००२७.

मो.: ९२२५५९५८६२९८९०४४०९९४, ७०६६७९२९१३.

E-mail : rajniprakashan@gmail.com

डा. प्रकाश नारायण सोमलकर

डा. जयदेव देशमुख

प्रा. राजेश सुधाकर टोंगरे

विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या शिफारशीनुसार, गोंडवाणा विद्यापीठ, गडचिरोली
बी.कॉम. तृतीय वर्ष, सहाव्या सेमेस्टरकरिता सुधारीत अभ्यासक्रमाकरिता
लिहिलेले पाठ्यपुस्तक, तसेच महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठांच्या
वाणिज्य विद्याशाखेकरिता उपयुक्त

भारतीय ग्रामीण अर्थशास्त्र (Indian Rural Economics)

बी.कॉम. तृतीय वर्ष : सेमेस्टर - ६

डॉ. प्रकाश नारायण सोमलकर

एम.कॉम., एम.ए. (अर्थशास्त्र), एम.फिल., पीएच.डी.
प्राचार्य

गुरुकुल कला वाणिज्य, विज्ञान महाविद्यालय,
नांदा ता. कोरपणा, जि. चंद्रपूर.

डॉ. जयदेव पी. देशमुख

एम.कॉम., एम.ए. (अर्थशास्त्र), पीएच.डी.,
सहयोगी प्राध्यापक

आदर्श कला, वाणिज्य महाविद्यालय, देसाईगंज (वडसा), जि. गडचिरोली.
विद्या परिषद सदस्य, गोंडवाणा विद्यापीठ, गडचिरोली.

प्रा. राजेश सुधाकर डोंगरे

सदस्य व्यवसाय प्रशासन व व्यवस्थापन अभ्यास मंडळ गोंडवाणा विद्यापीठ, गडचिरोली.

एम.कॉम., सेट, एम.बी.ए., एम.सी.एम. बी.एड. जी.डी.सी.अॅन्ड ए.

गुरुकुल कला वाणिज्य, विज्ञान महाविद्यालय,
नांदा ता. कोरपणा, जि. चंद्रपूर.

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

J. P. 2019-20

प्रथम आवृत्ति: फेब्रुवारी- २०२०

© सर्व हक्क प्रकाशकाधिन

ISBN: 978-93-82683-87-2

₹: १४०/-

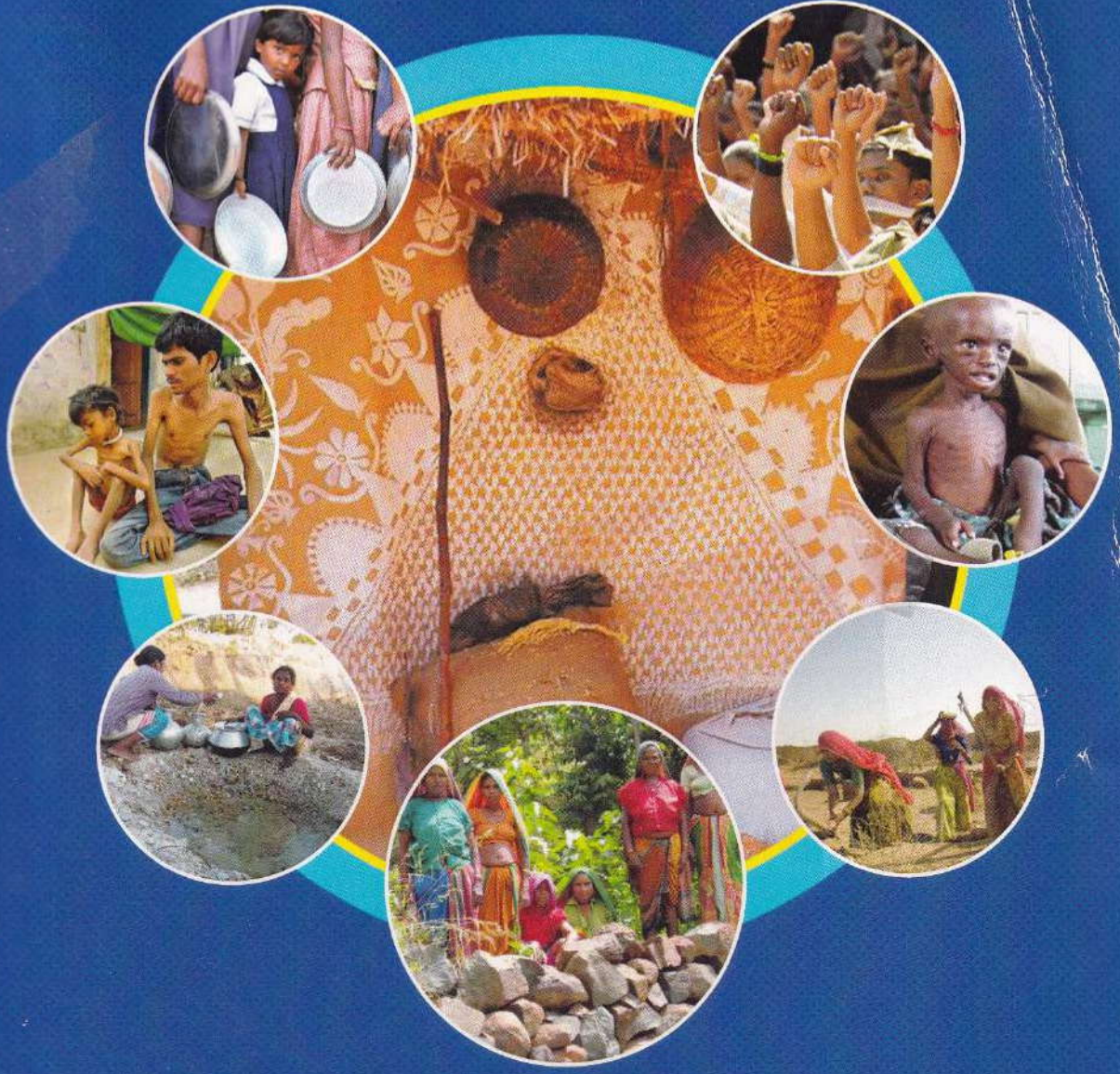
मेसर्स. रजनी प्रकाशन

प्लॉट नं. ६९, बजरंग नगर, मानेवाडा रोड, नागपूर- ४४० ०२७
मो. नं.: ९३२५५९५८६२, ९८९०४४७९९४, ७०६६७९२११३

E-mail: rajniprakashan@gmail.com

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijan (Wadga) Dist. Gadchiroli

आदिवासी समाज :

प्रश्न आणि आव्हाने

डॉ. जयश्री महाजन | प्रा. सागर बडगे

अनुक्रमणिका

- वन हक्क जमिनी व न्यायालयीन प्रक्रिया १३
डॉ. एल. पी. वाघ, जळगाव
- ✓ आदिवासींच्या विकासात शासकीय योजनांचे अशापयश १८
प्रा. डॉ. विठ्ठल जी. चव्हाण, देसाईगंज जि. गडचिरोली.
- कॉमन सिव्हिल कोड आणि आदिवासी समाज २६
प्रा. डॉ. प्रदीप एच. गजभिये, मोवाड, जि. नागपूर
- गोंड आदिवासी विधवा महिलांची आर्थिक व
कौटुंबिक समस्या एक अभ्यास ३३
वसंत भाऊराव राठोड, गोकुंदा ता. किनवट
- आदिवासी विद्यार्थ्यांसाठी असलेल्या शैक्षणिक योजनांचे यशापयश ३९
समाधान लोटन कुंभार, जळगाव
- आधुनिकीकरणाच्या प्रक्रियेत अनुसूचित जमातीचे स्थान ४९
डॉ. बी. एल. म्हस्के, जालना
- महाराष्ट्रातील आदिवासींच्या आर्थिक आणि सामाजिक समस्या ५७
प्रा. डॉ. नवनाथ शिंदे, जालना
- मुद्रा व बाजार आधारित अर्थव्यवस्थेचा दबाव आणि
आदिवासी अर्थ व सामाजिक व्यवस्थेतील स्थित्यंतरे ५९
प्रदीप मेश्राम, भंडारा
- आंध आदिवासी जमातीचे समाजशास्त्रीय अध्ययन ६७
प्रा. डॉ. आनंदा भिकुजी काळे, अकोला
प्रा. महेंद्र भिमराव भगत, अकोला
- जळगांव शहरातील आदिवासी मुलींच्या शासकीय
वसतिगृहातील सोयी-सुविधांचा अभ्यास ७३
सौ. सुवर्णा भारत कऱ्हाड, जळगाव

आदिवासींच्या विकासात शासकीय योजनांचे अशापयश

प्रा. डॉ. विठ्ठल जी. चव्हाण

आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय, देसाईगंज (वडसा) जि. गडचिरोली.

प्रस्तावना :-भारतात विविध जाती, जमाती, विविध पंथ, विविध भाषा, बोलीभाषा, बोलणारे लोक आढळून येतात. विविधता हे भारतीय समाजाचे एक महत्त्वाचे अंग आहे. भारत हा विकसनशील देश आहे. या देशाची २१ व्या शतकाकडे वाटचाल सुरू असून देशाला स्वातंत्र्य मिळून ७० वर्षे पूर्ण होत आहे. या काळात भारताने अनेक क्षेत्रात नेत्रदीपक प्रगती केली. पण अनुसूचित, जाती, जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमातींचा पाहिजे, त्या प्रमाणात विकास किंवा प्रगती अजूनही झालेली दिसून येत नाही. परंतू अनुसूचित जाती, जमातीच्या विकासासाठी केंद्र व राज्य सरकार सर्वतोपरी प्रयत्न करीत आहे. आदिवासी समाजाच्या विकासासाठी किंवा कल्याणासाठी आतापर्यंतच्या पंचवार्षिक योजनेतून आदिवासींचा किती विकास झाला हा संशोधनाचा विषय आहे.

आदिवासींचे जीवन :- अनुसूचित जमातीमध्ये आदिवासी हे सर्वात मागासलेले आहेत. साधे जीवन जगणारे, जंगलात राहणारे, व जंगलाचे राजे म्हणून ओळखले जाणारे आदिवासी लोकांचे जीवन अतिशय निम्न दर्जाचे असून अन्न, वस्त्र, निवारा या गरजांची पूर्तता सुध्दा त्यांच्याकडून पूर्ण होत नाही.

आदिवासी समाज संपूर्ण भारतात विखुरलेला आहे. २००१च्या जनगणनेनुसार भारतामध्ये आदिम जमातीची संख्या ५०० पेक्षा जास्त आहे. आदिवासींची एकूण लोकसंख्या ८.४ कोटी आहे. आदिवासी समाज अतिदुर्गम भागात डोंगराळ प्रदेशात आणि घनदाट जंगलात वास्तव्य करीत आहे. त्यामुळे हा समाज मागासलेला, अशिक्षित साधे जीवन जगणारा व जंगलात राहणारे आहे. पूर्वी जंगलाचे राजे म्हणून ओळखले जाणारा आदिवासी लोकांचे जीवनमान अतिशय निम्न दर्जाचे असून अन्न, वस्त्र, निवारा, शिक्षण, अरोग्य या मूलभूत गरजांची पूर्तता सुध्दा व्यवस्थितपणे होत नाही. यासंदर्भात गिलीन आणि गिलीन व्याख्या करताना असे म्हणतात की, “आदिवासी समाज हा एका विशिष्ट भूप्रदेशावर वास्तव्य, एक समान बोली भाषा बोलणारा, समान सांस्कृतिक जीवन जगणारा पण अक्षराची ओळख नसलेल्या स्थानिक गटाचे एकत्रीकरण होय”

एकंदरीत जागतिकीकरण, खाजगीकरण इत्यादीतून संपूर्ण समाजच प्रभावित होत आहे. आदिवासींच्या विकासासाठी भारत सरकारकडून विविध योजना राबविल्या आहेत, राबविल्या जात आहेत, आधुनिकीकरणाचा संपर्क आदिवासींना होत आहे. आदिवासींच्या जीवनशैलीत, स्थितीत परिवर्तन घडवून आणण्याचाही प्रयत्न होत आहे. अशा स्थितीत मूळ आदिवासी समाजाची जीवनशैली कशी होती, त्यांचे धार्मिक, सामाजिक जीवन कसे होते. त्यांचे सांस्कृतिक जीवन काय होते, याची ओळख नव्याने करून घेण्याचा आमचा हा प्रयत्न. त्याचबरोबर बदलत्या काळानुसार आदिवासी समाज संरचनेत, कार्यात, स्थितीत कोणते बदल झालेत, विकास योजनांचा त्यांच्यावर काय परिणाम झाला, आर्थिक व राजकीय क्षेत्रात त्यांची नेमकी स्थिती काय आहे? आदिवासी स्त्री जीवन कसे आहे? या वरील सर्व प्रश्नांची उकल करण्याचा प्रयत्न या ग्रंथात केलेला आहे.

अथर्व पब्लिकेशन्स

ऑनलाईन पुस्तक खरेदीकरिता...

www.atharvapublications.com

ISBN 978-93-86196-43-9

Orient BlackSwan

Prelude

A
Textbook for
College
Students

Board of Editors

Prelude: A Textbook for College Students is an English textbook prescribed for first-year BCom, BSc, BSc (IT) and BCA (Science) students at Gondwana University, Gadchiroli, and has been prepared as per the Choice-Based Credit System (CBCS) guidelines of the University Grants Commission (UGC). The book has sections on prose, poetry, grammar and communication skills and thus offers a pedagogically comprehensive course in English.

Literature units cover a range of topics and include additional material on the writer and the text, as well as a glossary and comprehension questions that will help learners engage with the text while reinforcing what is learnt. Grammar units are intended to raise students' levels of proficiency by making them more accurate, intelligible and, hence, confident when speaking and writing in English. The section on communication skills includes topics on some useful oral and written communication skills that are relevant to their needs as students and later in their professional life as well.

Cover Design: Jyothsna PS

₹ 100.00

www.orientblackswan.com

Orient BlackSwan

Prelude: A Textbook for College Students

ISBN: 978-93-86689-01-6

9 789386 689016

Prelude

A Textbook for College Students

A Compulsory English Textbook for first-year BCom and BSc/
BSc (IT)/BCA (Science) students at Gondwana University, Gadchiroli,
prepared as per the Choice-Based Credit System (CBCS) guidelines
of the University Grants Commission (UGC).

Board of Editors

Chief Editor

Dr Shriram G. Gahane

Adarsh Arts and Commerce College, Desaiganj (Wadsa)

Members

Dr Nikita Mishra

G. W. College, Nagbhid

Prof. Immanuel Kondra

Janata College, Chandrapur

Dr Amol Raut

Yashoda Girls' College, Nagpur

Dr Savita Deogirkar

V. M. V. College, Nagpur

Prof. S. Venkataramana

Shivaji College, Rajura

Orient BlackSwan

Prelude: A Textbook for College Students

ORIENT BLACKSWAN PRIVATE LIMITED

Registered Office

3-6-752 Himayatnagar, Hyderabad 500 029, Telangana, India

Email: centraloffice@orientblackswan.com

Other Offices

Bangalore, Bhopal, Chennai, Guwahati, Hyderabad, Jaipur, Kolkata,
Lucknow, Mumbai, New Delhi, Noida, Patna, Vijayawada

© Orient Blackswan Private Limited 2017

First Published 2017

ISBN 978-93-86689-01-6

Typeset in Minion Pro 10/12.5 by

Bookcraft Publishing Services (I) Pvt Ltd, Chennai

Printed at

Navya Printers

Hyderabad 500 013

Published by

Orient Blackswan Private Limited

3-6-752 Himayatnagar, Hyderabad 500 029, Telangana, India

Email: info@orientblackswan.com

025692

20062017

Contents

SEMESTER II

Preface

vii

SEMESTER I:

Prose

1. The Homecoming
Rabindranath Tagore 2
2. Playing the English Gentleman
M. K. Gandhi 10
3. Prospects of Democracy in India
Dr B. R. Ambedkar 14
4. Indra Nooyi: A Corporate Giant 20

Poetry

5. The Village Schoolmaster
Oliver Goldsmith 26
6. If—
Rudyard Kipling 28
7. My Grandmother's House
Kamala Das 31

Grammar and Communication Skills

8. Articles 34
9. Prepositions 39
10. Tenses 42
11. Synonyms and Antonyms 55
12. Correction of Sentences 60
13. Paragraph Writing 71
14. Introduction to Soft Skills 82

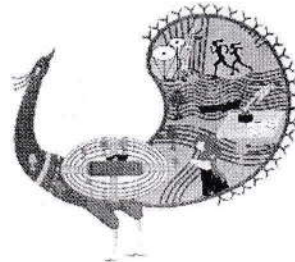
TWO DAYS NATIONAL WEBINAR

**(Under the UGC mandate notification,
D.O. No.1-3/2020 (CM) dated 28th March 2020)**

On

**Realigning The Indian Economy
In Post Covid-19 Era**

11-12 MAY, 2020

अप्य दीपो भव

Organised by

DEPARTMENT OF ECONOMICS

VASANTA COLLEGE FOR WOMEN

Admitted under the Privileges of Banaras Hindu University
KFI, Rajghat, Varanasi

Ph. No.- 542-2441187, E-mail-Id : vasantakfi@rediffmail.com, Website : www.vasantakfi.ac.in

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desai Ganj (Wadga.) Dist.- Gadchiroli

THE ECONOMIC IMPACT OF COVID-19 ON INDIAN ECONOMY

Sachin Agrawal

Asst. Professor, Shri Agrasen

Kanya P.G. College, Varanasi,

The COVID-19 pandemic has created a threatening impact on the economy. It has led to economic crisis and recession all over the world. COVID-19 crisis has caused an exceptional breakdown in economic activities over the last few weeks. To control the pandemic various measures that have been taken such as Lockdown, Social distancing, self-isolation and travel restrictions have caused a decrease in the workforce across all economic sectors. The need for medical supplies has significantly increased. People started to panic-buying of essential commodities. The demand for non-essential commodities decreased. All these have a devastating impact on the Indian economy. The paper summarizes economic effects of COVID-19 on Indian world economy.

Key Words: COVID-19, economy, pandemic, Indian economy.

अर्थव्यवस्था : Covid-19 के बाद अर्थव्यवस्था में रिकवरी की प्रक्रिया

निलेश देवाजी हलामी

सहा. प्राध्यापक, आदर्श कला व

वाणिज्य महाविद्यालय, देसाईगंज जि.

गडचिरोली (म.रा.)

दुनियाभर कोरोनावायरस संक्रमण होने से लॉकडाउन परिस्थिति में वैश्विक अर्थव्यवस्था में किस तरह की रिकवरी होगी। इसके लिए अर्थशास्त्री इस बात का अनुमान लगाने में जुटे हैं। ब्लूमबर्ग की रिपोर्ट के मुताबिक ट शेप में मंदी जितनी तेजी से अर्थव्यवस्था में आती है, तेजी उतनी ही तेजी से इसमें वापस आती है। लेकिन कई अर्थशास्त्री ये भी अनुमान लगा रहे कि तेजी की वापसी की प्रक्रिया - शेप में हो सकती है। कुछ निराशावादी अर्थशास्त्री ये अनुमान लगा रहे कि यह प्रक्रिया - या शेप में आ सकती है। कोरोनावायरस संक्रमण का अवधी, ये संक्रमण को रोकने के लिए किए गये कोशिश की सफलता, आर्थिक व्यवहार में राहत कि नीतियाँ और निजी क्षेत्र के व्यवहार में बहुत जटिल संबंध है। इसी वजह से भविष्य में अनिश्चितता निर्माण हुआ है। प्रत्येक स्थिति में कोनसी प्रकार की रिकवरी प्रक्रिया दिखेगी।

ट. शोप:- जब पूरी दुनियासे कोरोना वायरस का संक्रमण मई तक खत्म हो जाएगा । उसके बाद सोशल डिस्टेंसिंग के नियमों में ढील देकर माँग खुलेगी और बड़े पैमाने पर वित्तीय और मौद्रिक राहत पैकेज जारी किए जाएंगे। कंपनियों में पहले जैसी काम-काज शुरू हो जाएगी । कर्मचारियों को काम से कम नहीं करने में सरकार सफल होकर बेरोजगारी कम होगी । इसी तरह अर्थव्यवस्था नये साल कि शुरुवात तक कोरोना वायरस संकट से पहले वाले स्तर तक पहुच जाएगी । तब ट शोप की रिकवरी आ जाएगी ।

द. शोप:-जब पूरी दुनियासे कोरोना वायरस का संक्रमण जून तक खत्म नहीं हो पाएगा । उसकी कारण सोशल डिस्टेंसिंग के नियमों में ढील नहीं दी जाएगी । सरकारों और केंद्रीय बैंकों की राहत पैकेज जारी किए जाएंगे। उस कारणसे माँग खुलेगी पर लोग खरिदारी करने के लिए दौड नहीं पड़ेंगे। इसी कारण से कंपनियों और कारखानीयों में पहले जैसै काम-काज शुरू होने के लिए वक्त लगेगा। इस मंदी के वजह से जितने लोगोकी हातोंका काम गया है उन सभी को एक साथ हातोंमें काम नहीं मिलेगा। इन दिनोंमें लिया हुआ कर्ज लोग पुरी तरह से चुका नहीं पाहेंगे। इस परिस्थिती में यू शोप की स्थिति रहेगी। यू शोप कि रिकवरी नये साल कि शुरुवात तक हो जाएगी और उसके बाद अर्थव्यवस्था में वापस तेजी आएगी ।

स. शोप:-जब पूरी दुनियासे कोरोना वायरस का संक्रमण जून के बाद भी चलते रहेगी । इसके कारण सोशल डिस्टेंसिंग के नियमों में छुट नहीं दी जाएगी । इस परिस्थिती में लोग सेवा गतिविधियों पर खर्च नहीं करेंगे । लोग घर पे ही बैठ के रहेंगे। सरकारों और केंद्रीय बैंकों की राहत पैकेज जारी किए जाएंगे। उस कारणसे माँग खुलेगी पर लोग खरिदारी करने के लिए दौड नहीं पड़ेंगे। लोगोंने लिए गए कर्ज का भुगतान करने में असमर्थ हो जाएगे। कई कंपनियों का दिवालिया हो सकती है। शेअर बाजारमें भी गिरावट आ जाएगी। माँग में तेजी लाने के लिए सरकार को अधिक राहत पैकेज कि घोषणा करना पड़ेगी। इस परिस्थिती में एल शोप की स्थिती का रिकवरी रहेगी ।

NOVEL COVID-19: CAUSE OF EMERGENCE OF NEW WORLD

Dr. Ritu Singh

Assistant Professor in Botany

Sunbeam Women's College, Varuna, Varanasi

E Mail- ritu.singh414@gmail.com

Novel COVID- 19 pandemic is one of the greatest challenges of the world. Scientists still don't know many things about the SARS-CoV2 and without any break continuously working to prepare effective medicine and vaccines. They also don't know how prevalent it is. The life is inherent unpredictable and ever insecure. Thus, nobody knows future after COVID-19.

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित
आणि
श्री दादासाहेब गवई चॅरीटेबल ट्रस्ट, अमरावती द्वारा संचालित
तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग
आणि
मराठी समाजशास्त्र परिषद
यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

-: विषय :-
भारतातील समाजशास्त्राची शतकपूर्ती

स्थळ
“राजवाडा”
देशमुख लॉन समोर, शेगाव नाका रोड, अमरावती
आयोजक
समाजशास्त्र विभाग
तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित
आणि
श्री दादासाहेब गवई चॅरीटेबल ट्रस्ट, अमरावती द्वारा संचालित

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग
आणि

मराठी समाजशास्त्र परिषद

यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

--: विषय :-

भारतातील समाजशास्त्राची शतकपूर्ती

स्थळ

“राजवाडा”

देशमुख लॉन समोर, शेगाव नाका रोड, अमरावती

आयोजक

समाजशास्त्र विभाग

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

Takshashila Mahavidyalaya, Amravati
Department of Sociology & Marathi Samaj Shashtra Parishad
Organised
TWO DAY NATIONAL CONFERENCE
ON
HUNDRED YEARS OF SOCIOLOGY IN INDIA

ISBN : 978-81-941195-4-8

Publication : Shabdkanti Prakashan, Amravati.

Owner : Secretary, Shri. Dadasaheb Gawai Charitable Trust, Amravati

Published By : Principal, Takshashila Mahavidyalaya, Amravati.

Printed By : Atharv Graphics, Amravati

Patron

Dr. Kamlati R. Gawai, Founder President, SDGCT, Amravati.

Mrs. Kiritai Rajesh Arjun, President, SDGCT, Amravati.

Adviory Board

Prof. P. R. S. Rao, Secretary, SDGCT, Amravati.

Dr. Padwal Mallu, Principal, Takshashila Mahavidyalaya, Amravati

Dr. Saroj Aglawe, President Marathi Samajshashtra Parishad.

Dr. Dipak Pawar, Secretary, Marathi Samajshashtra Parishad.

Dr. Rahul Bhagat, Treasurer, Marathi Samajshashtra Parishad.

Dr. K. M. Akotkar.

Dr. P. R. Abhyankar.

Dr. Daya Pande.

Prof. Nandkishor Raut.

Dr. Sanjay Bhagat.

Dr. Pradip Ambore.

Prof. Sandip Hadole.

Editor : Dr. Anjali R. Wath.

Board of Editor : Prof. Pritesh Patil.

Prof. Pravin Wankhade

Prof. Sachin Pandit.

Cover Page Design : Gajanan Dhole

Type Setting : Atharv Graphics Amravati,

Date of Publication : Thursday, 23rd January, 2020

Note : 1) The Souvenir is for private distribution only. 2) The Editor and the Board of Editors may or may not agree with the thoughts of the writers in case of authenticity of their paper.

[All the rights are reserved by Publication.]

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

INDEX

अ. क्र.	शोधनिबंधाचे शीर्षक	लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्रमांक
*	बिजभाषण भारत में समाजशास्त्र की शताब्दी यात्रा के कुछ पहलू	आनंदकुमार	i-x
1	थोर समाजशास्त्री डॉ. आंबेडकराच्या चळवळी	डॉ. कमलकिषोर बा. इंगोले	01
2	समाजशास्त्राच्या विकासात मराठी समाजशास्त्रज्ञांचे योगदान	प्रा. डॉ. व्ही. जी. चव्हाण	04
3	१९ व्या शतकातील सामाजिक चळवळ आणि सामाजिक विवांखताचे अस्पृश्यता उध्दाराचे कार्य	प्राचार्य डॉ. प्रशांत के पाठक	09
4	मराठी समाजशास्त्रातील महत्त्वपूर्ण योगदान	प्रा.डॉ. यादव घोडके,	13
5	# ME TOO आंदोलन : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ.अर्चना राजकुमार कांबळे (जगतकर)	17
6	सामाजिक चळवळी व समाजशास्त्र	श्री. किरण चंद्रशेखर कानडे	21
7	भारतीय महिलांची सामाजिक स्थिती	आम्रपाली गोविंदराव तिह्वाळे	26
8	आद्य भारतीय समाजशास्त्रज्ञ डॉ. जी. एस. घुर्ये यांचे समाजशास्त्रीय योगदान	विवेक विलास गिरी	29
9	भारतीय समाजशास्त्राची शतकपूर्ती : स्थिती आणि स्थित्यंतरे	डॉ. धनंजय का. सोनटक्के	34
10	महाष्ट्रातील ग्रामीण भागातील कुपोषण एक आव्हान	प्रा.डॉ.एस.जी. अन्सारी	41
11	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्राच्या विकासातील योगदान	प्रा.डॉ.सतीश गंगाराम ससाणे	45
12	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	प्रा.डॉ.कांबळे बी.एम.	49
13	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रात असणारे योगदान एक : सामाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ. साधना बुरडे श्री किशन पवित्रे	52
14	डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांचे भारतीय समाजशास्त्रात योगदान	प्रा. डॉ. डी. एस. नामूर्ते	57
15	भारतातील सामाजिक चळवळी आणि समाजशास्त्र	प्रा. विनोद एस. शेंडे	61
16	संस्कृतीकरण : डॉ. एम.एन. श्रीनिवास यांचे समाजशास्त्रातील योगदान	डॉ. राहुल भगत,	65
17	भारतातील समाजशास्त्राचा पुनर्विचार	प्रा.कांबळे संजयकुमार	71
18	स्त्रीमुक्ती चळवळीपुढील आव्हाने : समाजशास्त्रीय विश्लेषण	डॉ. मुधोळकर जी. आर.	78
19	मराठी समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	डॉ. नलिनी आय. बोरकर,	81
20	डी. जी. एस घुर्ये यांचे समाजशास्त्रातील योगदान	डॉ. दयानंद उत्तरमराव राऊत	88
21	सद्यस्थितीत समाजशास्त्रज्ञासमोरील आव्हाने कार्य	प्रा.डॉ.रेणुका द. बडवणे	90

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

समाजशास्त्राच्या विकासात मराठी समाजशास्त्रज्ञांचे योगदान

प्रा. डॉ. व्ही. जी. चव्हाण
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
देसाईगंज जि. गडचिरोली .

प्रस्तावणा :-

भारतात खऱ्या अर्थाने 1917 नंतर समाजशास्त्राच्या अभ्यासाला सुरुवात झाली. भारतीय समाजाचे अध्ययन करणाऱ्यांमध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, डॉ. केतकर, डॉ. जी. एस. घुर्ये अशा पहिल्या पिढीतील सर्व अभ्यासकांनी भारतातील जाती व्यवस्थेचे अध्ययन केले. यामध्ये डॉ. जी. एस. घुर्ये यांनी विद्यार्थी दशेपासून जातीव्यवस्थेचा समाजशास्त्रीय अध्ययन करण्याच्या कार्यात स्वतःला वाहुन घेतले. भारतात समाजशास्त्राच्या अध्ययनाला चालना देऊन समाजशास्त्र विषयांचा विकास घडवून आणण्याच्या दृष्टीने महत्वपूर्ण कार्य डॉ. जी.एस. घुर्ये यांनी केले. म्हणून भारतीय समाजशास्त्राचे जनक म्हणून डॉ. जी. एस. घुर्ये यांना ओळखले जाते. कारण जातीव्यवस्थेचा अभ्यास समाजशास्त्रीय दृष्टीने कसा करावा? याचा आदर्श डॉ. घुर्ये यांनी स्वतःच्या अध्ययनातून निर्माण केला. असे म्हणजे वावगे उरणार नाही. त्यानंतर दुसऱ्या पिढीत डॉ. इरावती कर्वे, डॉ. श्रीनिवास, डॉ. कपाडिया डॉ. मुखर्जी यासारख्या अभ्यासकांनी समाजशास्त्राच्या अभ्यासात महत्वपूर्ण योगदान दिले.

समाजशास्त्र हा आधुनिक शास्त्र :-

समाजशास्त्र हा आधुनिक शास्त्र आहे. समाजशास्त्राच्या अभ्यासाला 19 व्या शतकात सुरुवात झाली. फ्रेंच विचारवंत ऑगस्त कॉम्ट यांनी 1838 मध्ये प्रत्याक्षानुसारी तत्वज्ञान **Positive Philosophy** हा ग्रंथ लिहिला. या ग्रंथात **Sociology** हा शब्द सर्वप्रथम उपयोगात आणला. तेव्हापासून समाजशास्त्राच्या अध्ययनाला सुरुवात झाली. म्हणून फ्रेंच विचारवंत ऑगस्त कॉम्टला समाजशास्त्राचे जनक म्हणतात.

ऑगस्त कॉम्ट नंतर हर्बर्ट स्पेन्सर, ईमाइल दुर्खीम, मॅक्स वेबर, जॉर्ज सिमेल, सी.एच. कुले, पॅरेतो, सम्नर, मॅक आयव्हर पेज, सारोकिन, पाससन्स, रॉबर्ट मर्टन, होमन्स यासारख्या पाश्चात्य समाजशास्त्रांनी समाजशास्त्राच्या विकासात महत्वाचे योगदान दिलेले आहे. ब्रिटीश राजवटीत बऱ्याच इंग्रज अधिकारी आणि अभ्यासकांनी भारतीय समाजाचे अध्ययन केलेले आढळून येतात. परंतु हे अध्ययन समाजशास्त्रीय दृष्टीकोनातून करण्यात आलेले नव्हते. समाजशास्त्रीय दृष्टीकोनातून भारतीय समाजाचे अध्ययन करण्याचे श्रेय डॉ. एस. व्ही. केतकर, डॉ. बी. आर. आंबेडकर व डॉ. जी.एस. घुर्ये इत्यादी समाजशास्त्रज्ञांना दिला जातो.

डॉ. एस.व्ही. केतकर यांनी भारतातील जातीचा इतिहास (**History Of Caste in India Newyark, 1909**) व समाजशास्त्र **Sociology, 1910** मध्ये हा ग्रंथ लिहिला. डॉ. बी. आर. आंबेडकर यांनी अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापीठात 9 मे 1916 ला डॉ. गोल्डनवायझर मानववंशशास्त्रीय परिषदेत भारतातील जातीची घडण, उत्पत्ती आणि विकास **Caste in India, Its Mechanism, Genesis and Development** हा भारतातील जाती व्यवस्थेच्या संदर्भात संशोधनपर पेपर सादर केला होता. त्यामध्ये डॉ. आंबेडकरांनी, डॉ. केतकराच्या जातीव्यवस्थेची दखल घेतली होती. त्याचबरोबर जातीव्यवस्थेचे निर्मूलन **Annihilation Of Caste** कांती आणि प्रतिक्रंती, रसेल आणि समाजाचे पुनर्निर्माण अस्पृश्य इत्यादी संशोधनपर ग्रंथ डॉ. बाबासाहेबांनी लिहिले होते. म्हणून डॉ. एस. व्ही. केतकर, डॉ. बी. आर. आंबेडकर आणि डॉ. जी.

Two Days Interdisciplinary National Conference

► *The Contribution of Vidarbha Development Board in the Progress of Vidarbha*

October 16-17, 2019

Conference Proceedings

Editor

Dr.Arvind Joshi

Organised by

Vidarbha Marathi Samajshastra Parishad

And

Department of Sociology, C.P. and Berar E.S. College, Nagpur

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaiganj (Wadgaon) Dist.- Gadchiroli

*Two Days Interdisciplinary National Conference
On
The Contribution of Vidarbha Development Board in the Progress of Vidarbha
October 16-17, 2019*

Organised by

*Vidarbha Marathi Samajshastra Parishad
And
Department of Sociology, C.P. and Berar E.S. College, Nagpur*

Editor

Dr. Arvind Joshi
Organising Secretary
HoD
*Department of Sociology, C.P. and Berar E.S. College
Tulsibagh Road Mahal Nagpur*

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaiganj (Wadga) Dist.- Gadchiroli

Patron
Maj.Gen.A.S.Deo
President
C.P.and Berar E.S. Society , Nagpur

Mr.Anil Mahajan
Secretary
C.P.and Berar E.S. Society , Nagpur

Mentor
Dr.Milind Barhate
Principal
C.P.and Berar E.S. College , Nagpur

Organizing Secretary
Dr.Arvind Joshi
HoD
Department of Sociology
C.P.and Berar E.S.College , Nagpur

Dr.B.M.Karade
President
Vidarbha Marathi
Samajshastra Parishad

Advisory Committee

Dr.B.K.Swain
Dr.Ravindra Vikhar
Dr.Kishor Raut
Dr.Vinayak Irpate
Dr.G.N.Nimbarte
Dr.J.K.Mahajan
Dr.Medha Kanetkar

ISBN:978-81-941779-5-0

Published by-Sankalp Publication Vidyanagar, Nagpur
M-8600848950

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Ward 02) Dist. - Gadchiroli

23.विदर्भातील जलसंकट आणि जलव्यवस्थापन

.....137

डॉ. लक्ष्मीकांत देशपांडे
स्वामी विवेकानंद समाजकार्य महाविद्यालय,
महाल, नागपूर.

24.वर्तमान शिक्षा एवं गांधी विचार :- पंचायत राज में गांधी विचारधारा की भुमिका

.....142

प्रा. सुधाकर माटे महिला कला महाविद्यालय, उमरेड, जि.
नागपूर

25.विदर्भ में खेल और पर्यटन संरचना148

प्रा. सुधाकर माटे महिला कला महाविद्यालय उमरेड, जि. नागपूर

२६.विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या - कारणे व उपाय151

प्रा. शोभापी. ताजणे
रामगणेशगडकरीकलावाणिज्य महाविद्यालय, सावनेर
तह. सावनेर, जि. नागपूर

२७.विदर्भाच्या विकासात सामाजिक, आर्थिक व राजकीय समस्यांचे अध्ययन159

प्रा. डॉ. व्ही. जी. चव्हाण
आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय, देसाईगंज
जि. गडचिरोली.

२८.स्वतंत्र विदर्भ राज्याची संकल्पना165

प्रा.डॉ. माया बी. मसराम
रदराव पवार कला व वाणिज्य महाविद्यालय, गडचिंदूर
ता. कोरपणा जि. चंद्रपूर

२९.नक्षलवादी चळवळीचा आदिवासी वर होणारा आर्थिक व सामाजिक परिणाम168

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadgaon) Dist - Gadchiroli

विदर्भाच्या विकासात सामाजिक, आर्थिक व राजकीय समस्यांचे अध्ययन

प्रा. डॉ. व्ही. जी. चव्हाण
आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय, देसाईगंज
जि. गडचिरोला.

प्रस्तावना :-

आधुनिक भारत, एक शक्त भारत बनविण्यासाठी राष्ट्रीय स्तरावर प्रयत्न सुरू आहेत. भारत हा महासत्ताक राष्ट्र बनविण्याची धडपड सुरू आहे. यासाठी सर्व राज्यात वेगवेगळ्या लोक कल्याणकारी योजना राबलिल्या जात आहे. देशाच्या विकासाचे इंजिन म्हणजे महाराष्ट्र राज्य आहे. उद्योगवाडीला प्रोत्साहन देण्यासाठी महाराष्ट्राने मोकळे इन्डियाची घोषणा केली. महाराष्ट्र, गुजरात, ओरिसापेक्षा महाराष्ट्र हे क्रमांक एक चे राज्य बनले आहे. त्यामुळे भारतातील इतर सर्व राज्यांमध्ये महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक क्षेत्रात प्रगतीशील राज्य म्हणून ओळखले जाते.

म्हाराष्ट्राचा औद्योगिक व आर्थिक विकास मुंबई, पुणे, ठाणे, नाशिक, बारामती सारख्या पश्चिम महाराष्ट्रापुरताच मर्यादित आहे. उर्वरित महाराष्ट्र म्हणजे मराठवाडा, खानदेश व विदर्भाचा आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय विकासाबाबत हे क्षेत्र अजूनही मागासलेले व अप्रगत अवस्थेतच आहे. जलसिंचन, रस्ते, कृषि-उद्योग इत्यादी क्षेत्रात विदर्भासह महाराष्ट्राच्या इतर क्षेत्रात असमतोल व अनुरोध निर्माण झाल्याचे दांडेकर समितीने मान्य केले होते. विदर्भाच्या मागासलेपणाला कारणीभूत असणाऱ्या घटकांची समाजशास्त्रीय दृष्टीने अध्ययन करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

आर्थिक विकासातील सामाजिक प्रश्न:-

बचतीमधून भांडवलांची उभारणी करणे व नव्या भांडवलाच्या गुंतवणुकीतून नविन साधनसंपत्ती निर्माण करणे हे अर्थशास्त्राचे महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये आहेत. असे आधुनिक काळात मानले जाते. यामुळे आर्थिक विकास ही संज्ञा या अर्थाने वापरली जाते. आर्थिक विकासाचा हेतू दारिद्र्याचे निर्मूलन करून संपन्नतेत वाढ करणे असा असतो. यासाठी देशातील उत्पादन व उत्पादनाची साधने वेगाने वाढणे आवश्यक असते. परंतू उत्पादनाची साधने काही लोकांच्या, समूहांच्या, प्रदेशाच्या संपन्नतेचे कारण न होईल या दृष्टीने संपत्तीचे वितरण होणे आवश्यक असते. परंतू यासाठी आर्थिक वृद्धी व सामाजिक न्याय साधने ही आर्थिक विकासाचे ध्येय आहे. समाजातील गरीबी किंवा दारिद्र्य दूर करणे व सामाजिक न्याय साधणे आवश्यक आहे.

आर्थिक विकासाचा संबंध विकसनशील देशाच्या सामाजिक समस्येशी असतो. या उलट विकसित व प्रगत देशात बाजारपेठेतील व अर्थव्यवहारातील मंदीची सावट दूर सारून आर्थिक प्रगती करणे आवश्यक असते. परंतू असे होतांना दिसत नाही. असे अनेक लहान मोठे उद्योगधंदे बंद पडण्याच्या मार्गावर आहेत. काही प्रमाणात नोटाबंदीचा फटका अशा उद्योगधंद्यांच्या बसला असावा. आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेत उत्पादनाची वाढ होण्या बरोबर लोककल्याणकारी योजनांचा फायदा तळागाळातील लोकांना झाला पाहिजे. त्यामधून त्यांच्या प्राथमिक गरजा पूर्ण होऊ शकते. जर प्राथमिक गरजा रोजच्या रोज भागत नसेल तर गरजा

SAI JYOTI

Proceeding of UGC Sponsored
One Day National Seminar

गांधी विचार धारा और भारतीय जनतांत्रिक मूल्यव्यवस्था

Held on 6th March 2017

Mahatma Gandhi Study Centre
Arts & Commerce Degree College
Petrol-Pump, Jawahar Nagar, Dist-Bhandara
Maharashtra - 441906

स्थापना : रामनवमी 1998

**Mahatma Gandhi Study Centre
Arts & Commerce Degree College
(Re-Accredited by NAAC)**

**Petrol-Pump, Jawahar Nagar, Dist-Bhandara
Maharashtra - 441906**

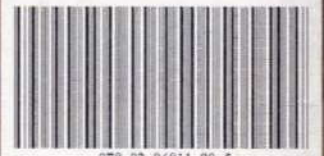
www.accjbhandra.org

accjbhandara@rediffmail.com

accjbhandara@gmail.com

Phon: 07184-276929, Mob.: 9766698744, 9595194549

ISBN : 978-93-86011-98-5

978-93-86011-98-5

Published by : SAI JYOTI PUBLICATION

Behind Chawla Sadi Center, Tin-nal Chowk, Kasarpura, Itwari, Nagpur - 440002.

Phone : 9764673503, 9923593503

email : sjp10ng@gmail.com

CONTENTS

Sr.No.	Papers	Page No.
1.	Voice of Gandhi on Women <i>Prof. Parag Hedao</i>	1 - 3
2.	Educational Philosophy of Mahatma Gandhi <i>Hemlata R. Selokar</i>	4 - 8
3.	The Impact of Gandhi on Dr. Bhabani Bhattacharyats Novels <i>Dr. Anita Wanjari</i>	9 - 12
4.	Gandhian Influence on Indian Writings in English <i>Dr. Ms. Kaneez Banoo Quraishi</i>	13 - 15
5.	Mahatma Gandhi and Khandi <i>Dr. Mubaraque Quraishi</i>	16 - 21
6.	Untouchability and Mahatma Gandhi <i>Dr. Nalini Borkar</i>	22 - 25
7.	Gandhi's Khadi - Huts to High Street <i>Dr. Ravi N. Sakhare</i>	26 - 29
8.	Mahatma Gandhi and the Beginning of Satyagraha in South Africa <i>Dr. Sawan Giridhar Dharmपुरीwar</i>	30 - 34
9.	Gandhian Thought in Indian English Fiction <i>Dr. Rajendra M. Pise</i>	35 - 39
10.	Gandhi's Views on Democracy <i>Dr. Surendra D. Pawar</i>	40 - 44
✓ 11.	Political Thought of Mahatma Gandhi <i>Dr. Vitthal Chauhan</i>	45 - 51
12.	Mahatma Gandhi's Contribution to Education <i>Prof. Avinash G. Yette</i>	52 - 55
13.	Empowerment of Women - Mahatma Gandhiji <i>Asst. Prof. Girish G. Gawai</i>	56 - 60
14.	Gandhian Influence in Mulk Raj Anand's Novel Untouchable <i>Asst. Prof. Vijay S. Ganvir</i>	61 - 64
15.	Gandhian Concept of Truth and Non-violence <i>Kavita N. Badwaik</i>	65 - 69

Gandhi's Views on Democracy

Dr. Surendra D. Pawar

H.O.D. Sociology

N. J. Patel Mohadi, Dist. Bhandara

Gandhi was a robust supporter of democracy. He was a real democrat in thoughts, words and deeds. Gandhi opposed the current democratic system that has diagrammatic centralization of power. To Gandhi, centralization of power is thought to be violence or social evil. In his democracy, there's no place for secrecy and needs amendment of hearts. He cautioned the planet by language that since democracy may be a nice establishment it's seemingly to be greatly abused and intrinsically democratic devices ought to be terribly rigorously used. In keeping with his conception of democracy, the govt. ought to be least ruled living most autonomy and independence to the folks. In his opinion, democracy supported violence cannot shield the weak. During democracy supported non-violence, the weakest shall have equal opportunities with the stronger within the society. Gandhi bitterly criticized democracy coming back with violence. Gandhi had a religion in non secular democracy, which can be supported moral ideals and with none external force. Gandhi's concept of democracy is that there under the weakest ought to have constant chance because the strongest. That may never happen apart from through non-violence. No state within the world nowadays shows any however arch regard for the weak. Western democracy, because it functions nowadays, is weak socialist's economy or political orientation. At the best it's just a cloak to cover the Nazi and also the political orientation tendencies of imperialism... India is attempting to develop true democracy, i.e. while not violence. Our weapons square measure those of nonviolence expressed through the charkha, the village industries, and removal of untouchability (*asprushata*), communal harmony (accord), exclusion, and nonviolent organization of labor as in Ahmadabad. These mean mass attempt and mass education. We've got huge agencies for conducting these activities. They're strictly voluntary, and their sole sanction is service of the lowliest. People during a democracy ought to be glad with drawing the government's awareness to faults, if any. They may take away the govt. if they wanted to. However they must not hinder them by agitate against them. Ours isn't a far off Government having a mighty army and navy to hold up them. They need to derive their potency from the folks. There is no human establishment however it's. have risks. The bigger

the establishment the bigger the possibilities of abuse. Democracy may be a nice establishment and so it's prone to be greatly abused. The remedy, therefore, isn't running away of democracy however reduction of risk of abuse to a minimum. When folks inherit ownership of political power, the intrusion with the liberty of the folks is abridged to a minimum. In different words a nation that runs its dealings swimmingly and efficiently while not a lot of State interfering is actually democratic. Wherever such a condition is absent,